

שם המחקר : צמיחתן האישית ורווחתן הנפשית של סבתות ערביות במשפחות לילדים עם/וללא

מוגבלות שכלית: תרומתם של מאפיינים אישיים ובין אישיים

שנה : 2017

מס' קטלוגי : 633

שם החוקר: סונדוס פאטמה זבידאת, מנחה: פרופ' ליאורה פינדלר

רשות המחקר: אוניברסיטת בר אילן, בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש לואיס וגבי וייספלד

תקציר המחקר:

עבודת גמר זו לתואר שני (תזה) נערכה בסיוע מלגה מקרן שלם.

עתות המשבר והקשיים הכרוכים בתהליך גידולו של ילד עם מוגבלות שכלית התפתחותית אינם בבחינת מצב חולף, אלא מלווים את המשפחה לאורך חייה (Bernier, 1990). יש משפחות המצליחות לתפקד ולהתמודד היטב עם המצב, בעוד אחרות מתקשות מאוד ועלולות לכרוע תחת הנטל (McCubbin & Patterson, 1983). למקורות פורמליים ובלתי פורמליים של תמיכה חברתית נודעת חשיבות רבה להפחתת הדחק ולהגברת הרווחה הנפשית בעת אירועי משבר ומצוקה בכלל (Sarason,) (Pierce, & Sarason, 1990), ולהתמודדות עם גידול ילד עם נכות בפרט (Minnes & Nachshen,) (1997; Smith, Oliver, & Innocenty, 2001). סבתות מהוות אחד ממקורות התמיכה העיקריים של המשפחה ולעיתים קרובות חוות בעצמן דחק ומצוקה. המחקר שלפנינו מתמקד בסבתות לילדים עם מוגבלות שכלית התפתחותית בחברה הערבית בישראל. למרות הקשרים הבין דוריים האיתנים במשפחה הערבית ולמרות תפקידן המשמעותי במשפחה, הוקדש מחקר מועט לחווייתן של סבתות אלה ולהשלכות של נוכחות ילד עם מוגבלות שכלית עליהן.

מטרות המחקר הן:

- א. לבחון את נקודות המבט של סבתות ערביות לגבי תרומתם של דחק, משאבים אישיים כמו הערכה עצמית, מאפיינים בין אישיים כמו רמת התמיכה האמוציונלית והאינסטרומנטלית לילדיהן ותפיסת תפקיד הסבות, ורגשות כמו בושה ואשמה לצמיחתן ולרווחתן הנפשית של סבתות.
- ב. כמו כן, מטרת המחקר הייתה לבחון את קווי הדמיון והשוני בין סבתות לילדים עם מוגבלות שכלית לבין סבתות לילדים עם התפתחות נורמטיבית בחברה הערבית, לגבי כלל משתני המחקר ודפוסי הקשר ביניהם.

101 סבתות ערביות לילדים עם מוגבלות שכלית (בגילאי 14-3), ו-100 סבתות לילדים עם התפתחות נורמטיבית השתתפו במחקר הנוכחי. הסבתות לילדים עם מוגבלות שכלית אותרו באמצעות לשכות הרווחה המקומיות ומסגרות אקדמיים, ואילו קבוצת השוואה אותרה באזור מגוריהן של הסבתות של

קבוצת המחקר. כל הסבתות מילאו את השאלונים הבאים: שאלון צמיחה ממשבר – Stress Related
Mental Health – Growth Inventory (Tedeschi & Calhoun, 1996); שאלון לבריאות נפשית –
Inventory (Veit & Ware, 1983); שאלון הערכה עצמית – Rse-Self Esteem (Rosenberg,)
(1965); שאלון תמיכה אמוציונלית ואינסטרומנטלית – Support Functions Scale (Dunst, Trivette,)
(1988); שאלון להערכת דחק – Perceived Stress Scale – PSS (Cohen, Kamarck, &)
(1983); שאלון אשמה ובושה – State Shame And Guilt Scale (Mermelsteim,)
(2002); שאלון תפיסת הסבות – Multidimensional Experience of Grandparenthood (Dearing,)
( ) Set of Inventories (MEG) (Findler, Taubman-Ben-Ari, Nuttman-Shwartz, & Lazar,)
(2013).

לאחר תום מילוי השאלונים הראשונים, שבע סבתות המשיכו לתאר בריאיון חצי פתוח את החוויה
האישית שלהן כסבתות לנכדים עם מוגבלות. ראיונות אלה הוקלטו ותמללו וציטטות מתוכם הוצגו בדיון
כדי להמחיש ולהאיר נושאים אשר הועלו במחקר הכמותי.

מן הממצאים לא עלו הבדלים במשתני המחקר בין סבתות לנכדים עם מוגבלות לבין סבתות לנכדים עם
התפתחות טיפוסית, למעט רמת ההערכה העצמית ורמת ההשקעה בתפקיד הסבי. הערך העצמי של
סבתות לנכדים עם מוגבלות שכלית גבוה מרמת הערך העצמי של סבתות לנכדים עם התפתחות
טיפוסית. יתכן שתפקידן המיוחד של סבתות אלה במשפחות ילדיהן עם המוגבלות ותחושת החיוניות
והמסוגלות המתלווה אליו בצד ההערכה והכרת התודה מצד משפחתן, גורמת להן לתחושת ערך עצמי
גבוהה יותר. בנוסף, עולה מהממצאים כי תחושת ההשקעה בתפקיד הסבי של סבתות לנכדים עם
מוגבלות שכלית גבוהה מסבתות לנכדים עם התפתחות נורמטיבית. מטבע הדברים, הדרישות הכרוכות
בצרכיהם של ילדים עם מוגבלות גרמו לסבתות אלה לתרום את חלקן ביתר שאת ולבצע משימות רבות
יותר במשפחות אלה.

לרווחתן הנפשית של כלל הסבתות תרמו הדחק, הערך העצמי והאשמה, כך שכל שהדחק והאשמה
של הסבתות היו נמוכים יותר וככל שהערך העצמי היה גבוה יותר, כך רמת הרווחה הייתה גבוהה יותר.
מטבע הדברים ובעיקר כשמדובר בנשים מבוגרות יותר, דחק הבא לידי ביטוי בתחושת חוסר שליטה,
עצבות, התרגזויות ותסכול על הבעיות שהצטברו, הטריד כנראה את הסבתות, הגביר את מצוקתן
והקשה עליהן לחוות רווחה נפשית. בנוסף, האשמה מטבעה מלווה בקונפליקט תוך אישי בין הצווים
הפנימיים לבין ההתנהגות (O'Brien et al., 2007) ולכן עלולה לפגום בתהליכי ההסתגלות של האדם.
כמו כן, ככל שהערך העצמי של כלל הסבתות היה גבוה יותר, כך הן חשו רווחה רבה יותר, שכן ההכרה
בכך שהן בעלות ערך וחיוניות תרמה לתחושתן. לבסוף, לרווחה הנפשית תרמה גם האינטראקציה בין

דחק לבין משמעות בסבות. קרי, בקרב סבתות שהמשמעות בתפקיד הייתה נמוכה, ככל שהדחק – עליו דיווחו – נמוך יותר, כך רמת הרווחה הנפשית שלהן הייתה גבוהה יותר.

לגבי **צמיחה** תרמו הדחק, ערך עצמי, רמה נון ליניארית של אשמה, תמיכה מוענקת, עומס ורגשות חיוביים בסבות: מממצאי המחקר עולה כי ככל שרמת הדחק הייתה נמוכה יותר, כך הצמיחה האישית הייתה רבה יותר. דחק שתואר על ידי הסבתות כקושי מצטבר, תחושה של חוסר יעילות, לחץ ועצבנות תרם לרמות נמוכות יותר של עשייה משמעותית, של רצון לשינוי ולפיתוח הזדמנויות חדשות כפי שהם באים לידי ביטוי בצמיחה אישית. באשר לערך עצמי, מן הממצאים עולה שככל שהערך העצמי גבוה יותר, כך הצמיחה גבוהה יותר. יתכן שעם חלוף השנים ולאחר השקעה ותמיכה מתמשכת בילדיהן ובנכדיהן, הסבתות זקוקות למשאבים ולכוחות פנימיים, אשר יאפשרו להן להתקדם ולהמשיך להתפתח עד כדי תחושה של צמיחה. משמעות הקשר הנון ליניארי בין אשמה לצמיחה משמעותו שקיים קשר בין אשמה לצמיחה אך ורק ברמות אשמה גבוהות שכנראה מניעות את הסבתות לשינוי ולבדיקה מחדש, שבתורן מניבות צמיחה.

בנוסף, עומס מועט ורגשות חיוביים בסבות תרמו לצמיחה. סביר להניח שככל שתפקיד הסבות נתפס כפחות קשה ומכביד ובעל משמעות חיובית יותר, כך גם התפקיד ממלא אותה בהרגשת חיוניות ותרומה למשפחה, תחושות התורמות לצמיחה. שתי האינטראקציות שתרמו לצמיחה הן בין ויתור לבין דחק ובין דחק לבין ערך עצמי. מסתבר שבקרב סבתות אשר רמת הווייתור בסבות גבוהה, ככל שהדחק נמוך יותר כך הצמיחה רבה יותר. בנוסף, מהאינטראקציה בין דחק לבין ערך עצמי עולה שבקרב סבתות שהערך העצמי שלהן נמוך, ככל שהדחק נמוך יותר הצמיחה רבה יותר.

ממצאי המחקר הנוכחי עולה שסבתות ערביות מייחסות חשיבות רבה לתפקידן במשפחה ולכן הן מהוות משאב פוטנציאלי ייחודי במשפחה. ניסיון, הזמן העומד לרשותן, המוטיבציה להעניק תמיכה רגשית ואינסטרומנטלית בצד תחושת המחויבות למשפחה מציבה אותן בראש מערכת התמיכה של ילדיהן. עם זאת, בעודן תורמות ומעניקות, קיימת התייחסות מועטה בקרב אנשי מקצוע לחווייתן ולצרכיהן. לכן, על מנת להפיק את הפוטנציאל הגלום בתמיכתן, הן זקוקות לתכניות התערבות ייחודיות לשם תמיכה בהן. על תכניות אלה לכלול מתן מידע וידע על נושא המוגבלות, פיתוח מיומנויות תקשורת וערוצי דיבור במשפחה, פיתוח מיומנויות רלוונטיות לילד עם המוגבלות ותמיכה רגשית בסבתות.

- [לפריט המלא](#)
- [למאגר המחקרים של קרן שלם](#)
- [למאגר כלי המחקר של קרן שלם](#)